

Umsögn FÍL – Félags íslenskra listamanna í sviðslistum og kvikmyndum um frumvarp til fjárlaga fyrir árið 2027

Menning, listir og skapandi greinar skila samfélaginu verðmætum langt umfram beina fjárfestingu hins opinbera. Þær skapa störf, tekjur og skatttekjur, kalla á kaup og sölu á fjölbreyttri þjónustu og hafa margfeldisáhrif inn í aðrar atvinnugreinar. Fjárfesting í menningu, listum og skapandi greinum er því ekki aðeins útgjaldaliður heldur fjárfesting sem skilar sér margfalt aftur inn í hagkerfið.

Ávinningurinn verður þó ekki eingöngu mældur í krónum. Íslenskar bækur, kvikmyndir og sviðslistir segja sögurnar okkar, varðveita og þróa tungumálið, styrkja sjálfsmynd og skapa sameiginlega menningarlega reynslu. Þær hafa jafnframt mikilvægt fræðslu- og lýðræðishlutverk og stuðla að lífsgæðum og öfluglu og sjálfstæðu samfélagi.

Þess vegna þarf að horfa á opinber framlög til skapandi greina í víðu samhengi. Arðsemi þeirra felst bæði í mælanlegum efnahagslegum áhrifum og þeim samfélagslegu verðmætum sem verða til þegar þjóð hefur burði til að segja eigin sögur, á eigin tungumáli, með eigin listafólki.

FÍL – Félag íslenskra listamanna í sviðslistum og kvikmyndum fagnar áherslu stjórnvalda á menningu, listir og skapandi greinar og þeirri viðurkenningu sem felst í auknum fjármunum til tiltekinna þátta menningarmála í frumvarpi til fjárlaga fyrir árið 2027. Félagið telur þó mikilvægt að við afgreiðslu frumvarpsins verði sjónum sérstaklega beint að atvinnu- og starfsskilyrðum listamannanna sjálfra. Opinber fjárframlög til menningar verða ekki eingöngu metin út frá umfangi stofnana, fjölda verkefna eða heildarumsvifum atvinnugreina. Einnig þarf að spyrja hvers konar störf verða til, hversu stöðug þau eru og hvort listafólki séu sköpuð raunhæf skilyrði til að byggja upp starfsferil hér á landi.

FÍL vill í því sambandi sérstaklega vekja athygli á stöðu kvikmyndagerðar og starfsskilyrðum listamanna innan opinberra sviðslistastofnana.

Kvikmyndagerð – íslensk frumsköpun má ekki sitja eftir

FÍL fagnar þeim mikla árangri sem náðst hefur við uppbyggingu kvikmyndagerðar á Íslandi. Endurgreiðslukerfi vegna kvikmyndaframleiðslu hefur átt mikilvægan þátt í að laða hingað erlend verkefni, skapa störf, byggja upp þekkingu og efla faglega innviði greinarinnar. Mikilvægt er að þeirri uppbyggingu verði haldið áfram.

Í fjárlögum ársins 2026 voru 3.963 m.kr. ætlaðar til endurgreiðslna vegna kvikmyndagerðar. Í frumvarpi til fjárlaga fyrir árið 2027 er gert ráð fyrir 800 m.kr. aukningu til að mæta fyrirliggjandi vilyrðum sjóðsins sem stóð tómur um mitt þetta ár. Um er að ræða rúmlega 20% hækkun og fjárheimild sem verður þar með um 4,8 milljarðar króna.

FÍL gerir ekki athugasemd við þessa aukningu. Endurgreiðslukerfið er mikilvægt atvinnu- og iðnaðartæki og skapar innlendu fagfólki verðmæt atvinnutækifæri. Félagið telur hins vegar nauðsynlegt að horfa á þessa þróun í samhengi við stöðu Kvikmyndasjóðs. Menningar-, nýsköpunar- og háskólaráðherra hefur bent á að Kvikmyndasjóður hafi staðið í stað og að styrkja þurfi sjóðinn til framtíðar. Jafnframt liggur fyrir að ekki er gert ráð fyrir þeirri styrkingu árið 2027. Hér birtist að mati FÍL misvægi í opinberri fjármögnun kvikmyndagerðar.

Endurgreiðslur og Kvikmyndasjóður gegna ólíkum hlutverkum

Endurgreiðslukerfið og Kvikmyndasjóður eru ekki staðgenglar hvort fyrir annað. Endurgreiðslukerfið er öflugt atvinnu-, fjárfestingar- og iðnaðartæki og hefur ekki síst reynst mikilvægt við að laða alþjóðleg verkefni til landsins. Kvikmyndasjóður er hins vegar ein af grundvallarstoðum íslenskrar kvikmyndamenningar, íslenskrar frumsköpunar og nútíma sagnahefð.

Í verkefnum sem byggjast á íslenskri frumsköpun verða til íslenskar sögur og persónur. Þar skapast stærri og efnismeiri hlutverk fyrir íslenska leikara og tækifæri fyrir höfunda, leikstjóra og annað fagfólk á Íslandi til að þróa eigin verk og byggja upp starfsferil. Erlend verkefni geta skapað mikla atvinnu tímabundið en þau tryggja ekki innlenda þróun.

FÍL telur því varhugavert ef bilið milli þessara tveggja stoða heldur áfram að breikka. Þegar unnt er að auka fjárheimild til endurgreiðslna um 800 m.kr. á einu ári en Kvikmyndasjóður stendur á sama tíma í stað er rétt að spyrja hvort nægilegt jafnvægi sé í opinberri kvikmyndastefnu. Öflugt kvikmyndaumhverfi þarf hvort tveggja alþjóðlega framleiðslu og sterka innlenda frumsköpun.

FÍL hvetur því fjárlaganefnd til að auka framlag til Kvikmyndasjóðs við afgreiðslu fjárlaga fyrir árið 2027.

Kvikmyndastefna þarf einnig að vera atvinnustefna

FÍL telur jafnframt mikilvægt að stjórnvöld meti betur hvaða störf opinber stuðningur við kvikmyndagerð skapar. Ekki nægir að mæla heildarumfang framleiðslu eða fjárfestingu. Það þarf einnig að liggja fyrir hversu margir íslenskir listamenn fá atvinnu, hversu marga starfsdaga verkefnið skapa, hvers konar hlutverk íslenskir leikarar fá og hversu mikil samfella skapast í atvinnu þeirra.

Skortur á fyrirsjáanleika í fjármögnun íslenskrar kvikmyndagerðar hefur bein áhrif á starfsskilyrði listafólks. Verktaka er útbreidd í greininni og erfitt hefur reynst að byggja upp stöðugt kjarasamningsumhverfi þegar fjármögnun innlendrar framleiðslu skortir langtímafyrirsjáanleika. Það er sterkt ákall um langtímasamning vegna Kvikmyndasjóðs.

FÍL telur að styrking Kvikmyndasjóðs sé ekki eingöngu menningarpólitískt mál heldur einnig atvinnumál. Ef íslenskir leikarar og annað fagfólk eiga að geta byggt upp starfsferil innan kvikmyndagerðar þarf stöðugt flæði íslenskra verkefna samhliða alþjóðlegri framleiðslu.

Atvinnusköpun íslensks listafólks ætti því að vera einn af mælikvörðum stjórnvalda við mat á árangri kvikmyndastefnu.

Opinberar sviðslistastofnanir – listamennirnir eru kjarnastarfsemin

Sambærilegt álitaefni blasir við í sviðslistum. Samkvæmt frumvarpinu hækkar heildarfjárheimild til menningarstofnana undir menningar-, nýsköpunar- og háskólaráðuneytinu úr 8.457,3 m.kr. árið 2026 í 8.584,3 m.kr. árið 2027. Hækkunin er 127 m.kr., eða aðeins um 1,5% að nafnvirði.

Slík hækkun gefur takmarkað svigrúm þegar tekið er tillit til þróunar launa og verðlags. Þetta veldur FÍL áhyggjum. Stjórnvöld hafa sjálf bent á nauðsyn þess að styrkja rekstrargrundvöll menningarstofnana svo þær geti rækt lögbundið hlutverk sitt. Jafnframt er boðað að kanna eigi frekari samþættingu

Þjóðleikhússins, Óperunnar og Íslenska dansflokksins. FÍL telur mikilvægt að sú vinna verði ekki fyrst og fremst knúin áfram af sparnaðarsjónarmiðum.

Þjóðleikhúsið, Íslenski dansflokkurinn og Óperan eru ekki aðeins stofnanir sem framleiða sýningar. Þær eru meðal mikilvægustu vinnustaða atvinnulistafélks á Íslandi.

Listamennirnir eru ekki jaðarkostnaður stofnananna. Þeir eru kjarnastarfsemin.

Það væri því öfugsnúin hagræðing ef fjárhagslegur þrýstingur eða samþætting stofnana leiddi til fækkunar listamanna, færri fastráðninga, styttri verkefnaráðninga eða þess að minna fjármagn væri til listrænnar starfsemi.

Stofnanirnar bera sérstaka ábyrgð sem vinnuveitendur

Markmið laga um sviðslistir er meðal annars að efla sviðslistir og búa þeim hagstæð skilyrði. Að mati FÍL verður slíku hlutverki ekki sinnt án þess að hlúð sé að þeim mannauði sem starfsemin byggist á.

Opinber sviðslistastofnun á að vera fyrirmyndarvinnustaður. Þar eiga að gilda fagleg mannauðsstjórnun, gagnsæi, fyrirsjáanleiki og jafnræði. Listamenn eiga að njóta eðlilegs starfsöryggis og sömu grundvallarréttinda og aðrir starfsmenn.

FÍL telur sérstaklega mikilvægt að þróunin verði ekki sú að föstum störfum listamanna fækki jafnt og þétt og í stað þeirra komi sífellt fleiri og styttri verkefnaráðningar. Tímabundnar ráðningar eru eðlilegur hluti sviðslistastarfs en þær mega ekki verða leið til þess að flytja rekstraráhættu stofnunarinnar yfir á listamanninn.

Þetta á ekki síst við um uppbyggingu nýrrar opinberrar Óperu. Fjármögnun hennar þarf að gera kleift að skapa eðlilegan ráðningartíma, starfskjör sem eru sambærileg við aðrar opinberar sviðslistastofnanir og raunverulegt svigrúm til listrænnar starfsemi. Ný opinber listastofnun á ekki að byggja starfsemi sína á því að listrænt starfsfólk beri óhóflegan hluta rekstraráhættunnar með stuttum ráðningum og ótryggu starfsumhverfi.

Samþætting má ekki þýða fækkun listamanna

FÍL er ekki mótfallið samstarfi eða skynsamlegri samnýtingu fjármuna milli Þjóðleikhússins, Óperunnar og Íslenska dansflokksins. Sameiginleg stoðþjónusta, húsnæði, tækni og stjórnsýsla getur skapað tækifæri til betri nýtingar opinbers fjár. En markmiðið þarf að vera skýrt:

Hagræðing í stoðkerfinu á að styrkja listræna starfsemi, ekki minnka hana.

Ef samnýting skilar sparnaði á hann að nýtast til aukinnar listrænnar starfsemi og fleiri atvinnutækifæra fyrir listamenn en ekki til að draga úr henni.

FÍL telur jafnframt sjálfsagt að fulltrúar starfsfólks og stéttarfélaga komi að undirbúningi breytinga sem geta haft áhrif á störf, ráðningarsambönd og starfsskilyrði.

Mælum það sem skiptir máli

FÍL telur tímabært að þróa frekar hvernig árangur opinberra framlaga til lista og menningar er metinn. Fjöldi sýninga, frumsýninga, verkefna og gesta segir mikilvæga sögu en ekki alla söguna.

Við mat á árangri opinberra fjárveitinga til sviðslista og kvikmyndagerðar ætti jafnframt að liggja fyrir:

- hversu mörg ársverk listamanna fjárveitingarnar skapa,
- hversu mörg störf eru föst og hversu mörg tímabundin,
- hver meðallengd tímabundinna ráðninga er,
- hversu margir sjálfstætt starfandi listamenn fá launaða atvinnu,
- hvort greitt sé samkvæmt gildandi kjarasamningum eða sambærilegum viðmiðum,
- hvernig þróun fjárveitinga hefur áhrif á möguleika listamanna til að hafa atvinnu af faginu.

Slík upplýsingasöfnun myndi gefa stjórnvöldum mun skýrari mynd af því hvort opinber menningarstefna skili sér í sjálfbæru starfsumhverfi þeirra sem skapa, túlka og flytja menninguna.

Niðurstaða

FÍL telur að við afgreiðslu fjárlaga fyrir árið 2027 þurfi sérstaklega að tryggja jafnvægi milli uppbyggingar atvinnugreina og starfsskilyrða þeirra listamanna sem starfsemin byggist á.

FÍL leggur því til að:

1. framlag til Kvikmyndasjóðs verði aukið og þannig dregið úr vaxandi misvægi milli fjármögnunar íslenskrar frumsköpunar og endurgreiðslukerfis kvikmyndagerðar,
2. langtímasamningur verði gerður við Kvikmyndasjóð til að skapa fyrirsjáanleika og styrkja starfsumhverfið og samkeppnishæfni greinarinnar,
3. fjárveitingar til opinberra sviðslistastofnana standi undir raunverulegum kostnaði við lögbundna og listræna starfsemi þeirra,
4. hagræðing vegna samstarfs eða samþættingar Þjóðleikhúss, Óperu og mögulega Íslenska dansflokksins verði nýtt til að styrkja listræna starfsemi en leiði ekki til fækkunar starfa listamanna eða lakari ráðningarkjara,
5. starfsskilyrði og atvinnusköpun listamanna verði gerð að mælanlegum árangursviðmiðum opinberra framlaga til sviðslista og kvikmyndagerðar,
6. við stefnumótun og fjármögnun verði horft sérstaklega til þess hvort íslenskir listamenn hafi raunhæfa möguleika á að byggja upp samfelldan og sjálfbæran starfsferil hér á landi.

Fjárfesting í menningu er fjárfesting í fólki og samfélagi. Hús, stofnanir, sjóðir og framleiðslukerfi eru nauðsynlegir innviðir en þeir eru ekki markmiðið í sjálfu sér.

Árangur menningarstefnu hlýtur á endanum einnig að mælast í því hvort fólkið sem skapar verðmætin, segir sögurnar, túlkar þær í gegnum listsköpun geti haft af því atvinnu. Þar er ekki aðeins um atvinnumál að ræða heldur einnig stöðu og framtíð íslenskrar menningar og tungumáls, sjálfsmyndar þjóðar.

FÍL – Félag íslenskra listamanna í sviðslistum og kvikmyndum

Birna Hafstein, formaður FÍL

Hrafnhildur Theodórsdóttir, framkvæmdastjóri FÍL

